

Milica JAKÓBIEC – SEMKOWOWA*
Uniwersytet Wrocławski

Оригинални научни рад
Примљен: 12. 10. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

СПОМЕНИЦИ СРПСКЕ КУЛТУРЕ У ПОЉСКОМ ПУТОПИСУ ИЗ 30-ИХ ГОДИНА ПРОШЛОГ ВЕКА

Књига Станислава Роспонда, будућег веома заслуженог организатора полонистике и славистике на Вроцлавском универзитету, под насловом „Jugosławja”, издана 1935. после двогодишњег боравка у Југославији, код многих је рецензена овог доба била хваљена као добар водич. Прво ћу доказати да се ова књига може третирати као прави путопис, са свим жанровским особинама. Сlike српске културе свде се у овом реферату на споменике архитектуре и сликарства, јер су многе напомене о књижевности већ раније описане на другом месту. Непосредни снажни утисци младог путописца су допуњени ерудицијом, познавањем језика, историје и традиције.

Кључне речи: Станислав Роспонд, путопис, Пољска, српска култура.

Аутор књиге о Југославији

Предмет мог интересовања је књига *Jugoslawja* (према старом правопису) издана 1935. године, а тачније поглавља која се тичу Србије (Роспонд 1935)¹. На насловној страни читамо име аутора: др Станислав Роспонд. За стотине полониста, питомаца Вроцлавског универзитета и уопште за пољске филологе име професора Роспонда (1906–1982) је повезано са лингвистиком, историјском граматиком пољског језика, али пре свега са ономастиком, топономастиком и антропомастиком, а такође са почецима и развојем вро-

---

* milica.semkow@gmail.com

¹ Књига има укупно 362 странице и подељена је на 16 поглавља, од чега је 5 посвећено Србији, једно Црној Гори, једно има карактер успомена (са француским насловом *Voyage autour de ma chambre*), следеће – практички карактер (*Vadecum*) и упућено је будућим туристима, наредно поглавље представља историју пољско-југословенских контаката. У последњем се налази „практични говорник” и мали речник пољско-српскохрватски и српскохрватско-пољски. Текст допуњује 39 фотографија и карта Југославије, а такође и библиографија. Даље сви преводи с пољског MJ-C.

цлавског научног центра после Другог светског рата. Кад је Роспонд у јесен 1945. дошао у Вроцлав, био је већ доцент Лавовског универзитета, после хабилитације 1937, а тема коју је тамо предложио односила се на јужнословенске патронимичне топониме (Роспонд 1937). За обраду ове теме је био добро припремљен јер је прво студирао славистику на Јагјелонском универзитету и тамо је рано докторирао, а од 1931. до 1933. је био стипендист југословенске државе. Књига коју је објавио две године после повратка је ваннаучни плод овог дугог пребивања међу јужним Словенима. Током боравка у Београду Роспонд се бавио не само научним пословима (скупљањем материјала за хабилитацију) већ је такође хонорарно радио као лектор пољског језика на Београдском универзитету (Буњак 1990: 77). Био је толико активан на разним пољима да је добио легитимацију Удружења стране штампе. Многа путовања му је омогућавао релативно добар материјални статус стипендисте. Карте за воз нпр. су биле за њих са великим попустом. Млади доктор из Кракова је имао већ за собом двогодишњи лекторски рад у Француској.

Интересовање за Југославију у Пољској

Интересовање за Југославију у Пољској је после Првог светског рата било врло живо, јер су се обе земље нашле у сличном историјском тренутку – новостечене слободе и грађења свог идентитета на новој европској позорници. Већ 20-их година су у Познању и Лавову кренула удружења која су неговала раније успостављене релације међу словенским народима (Лис 2021), а у марту 1930. је почела свој рад Лига пољско-југославенских друштава (*Liga Towarzystw Polsko-Jugosłowiańskich*), која је окупљала ранија удружења из Познања, Лавова и других већих градова земље. Наредне године (1931) је био потписан државни споразум о научној и културној сарадњи између Пољске Републике и Краљевине Југославије у којем је било говора о стипендијама (два годишње) (Лис 2021: 74). Такође у Југославији од септембра исте године делује Пољско-југословенска лига која обједињује многа раније активна друштва (Буњак 1990: 76). Сарадња међу лигама је била одмах успостављена (Лис 2021: 72–73). Прва секција Лиге се бавила координацијом студентске размене (Лис 2021: 74). О постанку и циљевима Лига пише Роспонд у 15. поглављу своје књиге под насловом „Пољска-Југославија. Историјско-културна скица” јер је сам сарађивао са овим удружењима. У једној и другој земљи пре свега су били активни у лигама представници академске средине и интелигенције. Овој средини је припадао млади слависта Станислав Роспонд и њој је такође била упућена књига о Југославији. Не зачуђује што је изазвала широко интересовање.

Jugosławja у пољској критици

Већ исте 1935. године у месечном часопису „Przegląd Polsko-Jugosłowiański” публикована је похвална рецензија Јана Магјере (Jan Magiera), који обраћа пажњу на важне историјске податке и субјективан, скоро фелтонски стил којим се служи аутор. Годину касније други рецензент, Јан Станислав Бистроњ (Jan Stanisław Bystron), разматра садржину књиге, хвали богатство информација о прошлости и култури, о културним односима између Пољске и Југославије, примећује да се на крају књиге налазе мали речник и конверзације потребне за будуће туристе, али замера младом аутору недостатак умерености, развученост и то што је превише места дао мало важним догађајима из свог путовања и баналним осећањима и рефлексима. Исто тако трећи рецензент, Конрад Гурски (Konrad Górski) сматра да „połączenie wrażeń podróżniczych z najrozmaitszymi wiadomościami nie wyszło książce na dobre” [спој путничких утисака са различитим информацијама није добро испао] (Филипек 2003: 25–26). Овде наведени гласови критике дозвољавају постављање основног питања шта је Роспондова књига по форми: водич или путопис? Озбиљни рецензенти (слависти, будући професори Бистроњ и Гурски) очекивали су објективни водич и све што је било у њему субјективно и емоционално сматрали су као сувишно. Са овим мишљењем се слаже Малгожата Филипек у својој књизи о српској књижевности у Пољској у међуратном периоду, стављајући знак једнакости између књиге Роспонда и типичног водича, књиге Халине Сјеницке (Halina Sienicka) *Uroda Jugosławii* [Лепота Југославије], која је изашла 1936. године.

Што декларира сам аутор?

Поднаслов књиге *Z teki podróżnika i obserwatora* [Из фасцикле путника и посматрача] сугерише да се међу тврдим корицама налазе поједине хартије скупљане током путовања кроз читаву земљу. Овај свежањ записа прати аутора на сваком кораку, спомиње се о њему у књизи неколико пута и на тај начин текст добија печат аутентичних, свежих записа. Дакле, окосница књиге потпуно одговара најосновнијој дефиницији путописа: то је „прозна књижевна врста лабаве структуре, у којој се износе утисци и запажања о земљама, пределима кроз које се путује (Крстић 1998: 167–168), иако сам аутор у предговору каже да је то с једне стране *itinerarium*, а с друге културно-историјски *almanach* (Роспонд 1935: XIV).

Бољем познавању, разумевању и разјашњавању југословенских различитих проблема помаже Роспонду солидна припрема: књишко знање постигнуто помоћу богате лектире². Током путовања аутор о њему говори као

² У библиографији смештеној на крају књиге засебно су сабране пољске књиге и чланци о Југославији (16 имена аутора, 23 позиције), а засебно друга важнија дела које је аутор користио, већином српских аутора. То су др Владимир Ђоровић, Јован Цвијић, Тихомир Ђорђевић,

о историјском, културном, и етнографском терету допуњеном туристичким подацима. Овај терет му се понекад чини претешким, а понекад окрепљујућим (Роспонд 1935: 27). Другим речима: Роспондова књига је путопис, а тачка гледишта путописца је обликована ранијим студијама: лектиром, као и познавањем основа језика.

Већ на првим страницама књиге имамо пример стратегије проверавања и допуњавања раније стеченог знања. Прво поглавље под насловом „У престоници Југославије” почиње речима: „Podróż z Krakowa do Belgradu. Na stacji ruch. W wagonie brak powietrza” [Путовање из Кракова у Београд. На станици гужва. У вагону недостатак ваздуха] (Роспонд 1935: 3), а мало даље забележен је датум преласка прве границе – 1. новембар 1931. године. Затим следи опсервација предела (понекад сличног као у близини Кракова), цариника. Путнику смета бучни, неразумљив разговор мађарских жена, на југословенској граници полаже први испит из скромног познавања језика. У ауторску нарацију апсолвента јагјелонске славистике су уплетене у целој књизи поједине српске речи (на почетку то је „кобасица” и „царинарница”) пре свега у описима предела где се говори српски. Али већ путујући кроз Нови Сад, где на станици купује „Политику”, аутор одустаје од регистравања видика и свакодневице: не примећује Дунав, градске зидине и куле, Петроварадинску тврђаву. Скреће пажњу на историју и значење града, Српске Атине, као престонице српске просвећености, уводи и оригиналне изразе и речи: *отечество учених Србаља*.

Путописни карактер читаве књиге потврђује својеврсна спона, која се налази у опису повратка на почетку 13. главе. „Idę na *kolodvor*” [у Загребу]. Нос. Тека сиężу ми. [...] Dworzec. Pasażerowie zmęczeni” [Идем на *колодвор*. Ноћ. Фасцикла притиска тежином. Станица. Уморни путници] (Роспонд 1935: 285). Као на почетку аутор бележи границе, видике и на крају коју осети када га, после две године, поздраве пољски пејзаж: сеоске кућице, врбе, краве. Крај путовања је Краков, а као допуна – путовање прстом по карти и ту међу другима – кратка имагинарна мапа Београда (ноћ на Калемегдану, Дедиње, кафане и кафански певачи).

Слична је стратегија релације из првих дана у Београду: информације о свакодневним потешкоћама, зачуђеност динамиком београдске улице, траговима Оријента и Запада, све је то преплетено историјским подацима, цитатима из песама у пољском преводу (из В. Илића, А. Шантића) и прозе (из Штросмајера), важним подацима о универзитету и српско–пољској сарадњи. Узалуд је тражити у овом делу књиге типичне за водич упутства и савете: која места вреди обићи, које споменике културе видети. Аутор јасно каже да се одриче од бедекерског описивања „po kolei zawartości muzeów, cerkwi,

---

Љубомир Ненадовић, Павле Поповић, Јован Скерлић. Од страних аутора се помиње Шарлс Дил (Charles Dhiel) и аутор водича кроз Краљевину Срба, Кроата и Словенаца из 1928. г. – Херберт Тауб (Herbert Taub). Роспонд наводи такође важне за њега часописе: *Le Monde Slave*, *Ruch Słowiański*, *Slavische Rundschau*, *Slovansky Přehled*, *Świat Słowiański*. Вреди додати да је библиографија некомплетна; у тексту књиге цитирани су многи аутори којих у библиографији нема нпр. Владимир Дворниковић или Војеслав Моле.

parków it.d.” [редом садржине музеја, цркава и паркова итд.] (Роспонд 1935: 5). Узгред помиње само Калемегдан, зграду Универзитета и Коларац.

Путовање кроз Србију

Почиње од поглавља посвећеног Вуку Караџићу, насловљеног *W stronach rodzinnych genialnego chłopa-samouka* [У родном крају генијалног сељака-самоука]. Описивање Вуковог животног пута започиње од Тршића и ливада са козама, а завршава звањем *doctora honoris causa* Јагјелонског универзитета које је Вук путујући кроз пољске земље добио 1818. Роспонд креће возом, разгледа монотон сремски пејзаж, мења воз у Руми и стиже у Шабац, где је учесник подизања споменика Вуку и где чита реферат „Вук Караџић и Пољска”. Подаци о историји и значењу града потичу од нових познаника, који предлажу допунску лектуру, међу другим књигама је *Балканско полуострво* Јована Цвијића. У Лозницу аутор иде ускотрачном железницом. Посета Тршићу не успева због велике кише: „deszcz nie pozwolił mi zobaczyć skromnego krzyża na miejscu Vukovog ogništa, na miejscu koliby, w której urodził się Vuk” [киша ми није дозволила да видим скроман крст на месту Вуковог *огњишта* на месту пастирске колибе, где се родио Вук] (Роспонд 1935: 179). Информације о великим заслугама Вука Караџића за српски језик и културу преплићу се – доста хаотично – кроз цео текст овог поглавља. У завршетку Роспонд, задовољан што је био у овом крају, наводи познату Гетеову мисао: „Wer der Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen” (Роспонд 1935: 179).

Споменици културе

Тражећи у Роспондовом путопису слике српских споменика културе – углавном оно што је „својим очима” видео – скрећемо пажњу на пропорције између аутентичног доживљаја и знања постигнутог током ранијих студија и допуњеног после повратка у Пољску. Дobar пример доминације лектуре је читаво поглавље посвећено Новом Саду, насловљено као „колевка српске ренесансе”. Аутор је скоро невидљив иза историје, великих личности са Доситејем Обрадовићем на челу, а такође иза информација о пољопривреди и менталитету „пречана” (објашњен је и овај термин). Кратко се помиње величанствена резиденција патријарха у Сремским Карловцима и барокна катедрала са византијским фрескама осликаним српском руком. Наведена су такође имена фрушкогорских манастира: Стражилово, Велика Ремета, Крушедол, Хопово, Врдник и Шишатово, у којима је, додаје аутор, почетком 19. века живео велики песник и научник Лукијан Мушички (Роспонд 1935: 186–187).

Наредни део књиге почиње опет у конвенцији путописа: припрема за пут, паковање кофера и торбе са књигама. Циљ је Шумадија – „ojczyzna

bohaterskich hajduków, pierwszych bojowników wolności serbskiej” [отаџбина херојских хајдука, првих бораца за српску слободу], затим Рашка – kolebka potężnego średniowiecznego państwa Nemanjiciów” [колевка моћне средњо-вековне државе Немањића], и јужна Србија „z jej wspaniałymi zabytkami sztuki bizantyńskiej, a więc średniowieczne monasterium [са сјајним споменицима византијске уметности, наике манастирима] Peć, Deczani, Graczanica, miasta: carskie Skolje, Prilep, stolica marka Kraljowicza” (Роспонд 1935: 191). У поглављу „W królestwie potężnych Nemanjiciów” [У краљевини моћних Немањића] преовлађују историјски подаци. Путовање аутобусом из Косовске Митровице у Пећ и први поглед на градић остављају на аутору мучан утисак: уске улице, магарци, ћошкови пуни блага. О Пећкој патријаршији пише пре свега као о центру српске православне цркве, а опис споменика своди се на пет кратких реченица са најосновнијим информацијама: да потиче из 14. века, има три куле, заједнички *нартекс*, ту су „зидови покривени фрескама”, а зграде и двориште су опкољени зидовима. Аутор жури и можемо помислити да је само прошао поред цркве, а све информације да је преузео из лектире.

Много више сазнајемо о Дечанима. Већ први утисак – поглед од капије је пун емоција: „wspaniała budowla z marmuru” [величанствена мраморна зграда]. Затим следи опис сусрета са монахом и разговор о историји манастира. Роспонд само бележи карактеристичне елементе ентеријера: избледелу фреску лозе Немањића: „Szywane, ascetyczne postaci w długich szatach, z aureolą złotą wokół głowy” [укочене, аскетске фигуре у дугим хаљинама, са златним ореолима наоколо главе] (Роспонд 1935: 215), стубови са коринтским главама, златни иконостас. Спољашњи изглед цркве – аутор признаје да је за опис искористио многе „уџбенике” – наводи на разматрања о архитектонским особинама епохе Немањића. Помиње „рашку” и „моравску” школу, утицај романске и византијске уметности, сматра да се богатство орнаментације, преузето из исламске уметности, развијало по цену архитектуре и зато многе цркве остављају утисак малих капела. За познаваоца западне архитектуре (Роспонд је две године провео у Француској) упадљив је недостатак просторног замаха карактеристичног за готске катедрале. Свакако, напуштајући Дечане аутор срдачно поздравља монаха и „wspaniały zabytek, prawdziwy klejnot architektury bizantyńsko-romańskiej” [сјајни споменик, прави византијско-романски драгуљ] (Роспонд 1935: 219). Исте речи су поновљене испод слике Дечана.

На путу возом у Приштину Роспонд гледа кроз прозор „Косово равно”, што је прилика за дужу причу о историји и феномену Косова, са многим цитатама (из *Јаничаревих успомена*, народних песама у пољском преводу Теодора Коперницког, из *Смрти Мајке Југовића* Ива Војновића). После преноћишта у Приштини аутор креће изнајмљеним фијакером у Грачаницу. Раније препричава легенду о краљу Милутину и опсади цркве (према књизи Ј. Поповића *Манастир Грачаница*). У детаљном опису архитектуре подвлачи хармонију и бригу о орнаментици, што сматра главном особином византијске уметности. Пажљиво гледа фреске, жали што су избледеле и униште-

не. Примећује да су личности природне величине у богатој одећи са многим драгуљама (према источној моди), али такође да су њихова лица приказана са нежношћу, а нарочито лице свете Јефимије, што му личи више на талијанска ремек-дела него на Византију. На крају овог поглавља, после разматрања, узрока закржљавања и пада византијског сликарства (са цитатом из француског византолога Шарлса Дила (Charles Dielh), појављује се још једна кратка реченица: „W Graczanicy była 1539. drukarnia.” [У Грачаници је 1539. била штампарија] (Роспонд 1935: 231). Слика манастира са кратким потписом налази се у књизи испод слике Дечана.

Имена манастира и цркава које се нису нашле на путу и о којим је само нешто прочитао појављују се на другим местима књиге. Мраморна бела црква на Опленцу поред Тополе је поменута као вечно одмориште Карађорђа; Студеница и Жича као примери јаких утицаја западноевропске архитектуре, Раваница у Крушевцу – као Лазарева задужбина, а Манасија и Руденица као задужбине његовог сина Стефана; обе су доказ подражавања цркве из Атоса, пише Роспонд, грађене на плану грчког крста. „Стара црква” се помиње у околини Скопља.

Знатно мање места заузима у Роспондовој књизи сликарство. Обилазећи средњовековне цркве примећује иконе и фреске, али његове опсервације су далеке од ентузијазма. Осим поменутих већ „избледелих фресака лозе Немањића” са аскетским фигурама владара наилазимо и на овакву констатацију: [у малим црквицама] „spoglądają na siebie wyblakłe, ponure, szerniałe od świece postacie fundatorów, *ktitorów*, w charakterystycznych ciężkich, do przesady zdobnych szatach. Bo takie były upodobania malarzy bizantyńskich” [гледају на тебе избледеле, тмурне, поцрнеле од свећа особе фундатора, *китотора*, одевене у тешку претерано украшену одећу. Јер такве су склоности имали византијски сликари] (Роспонд 1935: 229) – резимира аутор. Свакако у наредном одељку појављује се дужи цитат из Војислава Моле о сликарству (Роспонд 1935: 229–230), укључен у текст касније (текст је био објављен 1934, после Роспондовог повратка). То је кратка речничка информација, која потврђује оригиналност српског црквеног сликарства. Византијска уметност ипак је код Роспонда приказана као страна, тешко разумљива, најчешће у негативном светлу. „Минијатурне црквице” су супротстављане „нашим огромним црквама”, недостатак просторног замаха – готским катедралама, а нежно лице свете Јефимије у Грачаници привлачи пажњу јер личи на италијанска ремек-дела. Однос према Византији је одјек еуропоцентризма у његовој западној, католичанској оријентацији, недостатак осећаја за културни релативизам који често влада у путописима у првој половини XX века (Евертовски 2017).

Пољска перспектива се може осетити у неколико тренутака почев од описа „другачијих” предела, изгледа села до озбиљних информација као ова о Вуку Караџићу као *doctoru honoris causa* Јагјелонског универзитета и историјској рефлексији у поглављу посвећеном Немањићима: „Jakimś dziwnym zbiegiem okoliczności Słowiańszczyzna XIV w. wydała trzech wielkich monarchów. Polska Kazimierza Wielkiego, Czechy Karola IV, Serbia Duszana, cara Serbów i Greków” [Неким чудним стицајем околности Словенство је у 14. веку изродило три знаменита владара: Пољска Казимира Великог, Чешка

Карла IV, Србија Душана, цара Срба и Грка] (Роспонд 1935: 203). У овој стратегији која служи приближавању далеке земље пољским читаоцима долази до изражаја културна разлика између субјекта и објекта приче. Онаква ситуација, према Малгожати Чермињској – најкраће се може описати: „Swój o tym, co inne do swoich” [Наш о ономе што је од наших другачије] (Чермињска 2003: 12). У овом случају аутор – млади пољски слависта – презентира став истраживача, а пошто често говори о словенској заједници (што може бити тема за другу, дужу причу), све што је страно приказује као занимљиво, јер аутор се стара превасходно о томе да се у Пољској што више сазна о Југославији. За разноврсну активност у продубљивању српско–пољске сарадње и публиковану књигу о Југославији доктор Станослав Роспонд је одликован Орденом Светог Саве, чиме се поносио целога живота.

Остаје још једно неразјашњено питање: зашто се Роспонд и после рата није бавио славистиком кад је раније писао о Југославији тако топло, када је тако добро упознао земљу, језике и људе. У Вроцлаву, и западним крајевима послератне Пољске, где се настанио, чекао га је, као и друге лингвисте-топономасте, огроман посао: реполонизација имена градова и села скривених под чешким (старијим) и немачким (каснијим) прерадама. За развијање славистике у Вроцлаву је већ 1946. позвао свог млађег колегу из Лавова – доктора Марјана Јакубјеца, такође предратног стипендисту. Југославију, широко описану у књизи која је изашла кад је аутор имао једва 31 годину, можемо третирати као ауторову „прву младалачку љубав”.

ЛИТЕРАТУРА

- Буњак 1990: П. Буњак, *Преглед пољско-српских књижевних дела (до II светског рата)*, Београд.
- Евертовски 2017: Т. Ewertowski: *Kanton w podróżopisarstwie polskim pierwszej połowy XX wieku*, у: *Spotkania Polonistyk Trzech Krajów – Chiny, Korea, Japonia – Rocznik 2016/2017*, Уред.. Мао Yinhui, Warszawa: Sub Lupa, с. 69–92.
- Крстић 1998, А. Крстић (саст.) *Основни лексикон књижевних термина*, Вајат – Београд.
- Лис 2021: Т. S. Lis, Wybrane polsko-jugosłowiańskie organizacje w okresie międzywojennym, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* [online], 2021, Т. 56, бр. 1, 69–92. <http://web.archive.org/web/20120226195018/http://www.ifp.uni.wroc.pl/zasoby/kp/Rospond/wypow.htm> 30. 06. 2022.
- Роспонд 1935: S. Rospond, *Jugosławja. Z teki podróżnika i obserwatora*, Miejsce Piastowe.
- Роспонд 1937: S. Rospond, *Południowosłowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -itj-*, Kraków.

Филипек 2003: М. Filipek, *Literatura serbska w Polsce międzywojennej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 2472 Slavica Wratislaviensia CXXI, Wrocław, 25–26.

Чермињска 2003: М. Czermińska, „Punkt widzenia” jako kategoria antropologiczna i narracyjna w prozie niefikcyjnej. *Teksty drugie. Peregrynacje i medytacje*. 2/3 [80/81], 2003. <https://tekstydrugie.pl/wp-content/uploads/2016/06/b06813e917607798367c543874e26edf.pdf>; 8. 07. 2022

Milica Jakóbiec – Semkowowa

ПАМЯТНИКИ СЕРБСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПОЛЬСКИХ ПУТЕВЫХ ЗАМЕТКАХ
30-Х ГОДОВ ПРОШЛОГО ВЕКА

(Резюме)

Книгу Станислава Роспонда (в будущем весьма заслуженного организатора полонистики и славистики Вроцлавского университета) под заглавием «Югославия», изданную в 1935 году после его двухлетнего пребывания в Югославии, многие рецензенты отмечали как хороший справочник. Прежде всего я хочу доказать, что эта книга имеет полное право относиться к путевым заметкам со всеми присущими этому жанру особенностями. В своем реферате в качестве образцов сербской культуры я рассматриваю памятники архитектуры и живописи, так как упоминания о литературе были ранее описаны в другой работе. Непосредственным сильным эмоциям молодого автора сопутствуют его эрудиция, познание языка, истории и традиций.